իջնում է մինչեւ հասարակ գիւղացու աստիճան:

Սասանեան շրջանում դեհկանը գիւղական փոքր կալուածատէր ազնուական էր, եւ երբեմն այնքան աննշան հողատէր էր, որ չէր տարբերւում սովորական գիւղացուց: Ցաճախ կառավարութեան ներկայացուցիչներն էին դեհկանները իրենց տեղերում, որոնց յանձնւում էր առաւելապէս հարկերի գանձումը: Դեհկանի վարչական պաշտօնը մի կողմից եւ իր անձնական դրութիւնը որպէս գրեթէ գիւղացի միւս կողմից թելադրում են կրկնակի իմաստ դեհկանութիւն բառի՝ հարկահանութիւն եւ չինականութիւն:

Փաւստոսի մօտ կարծես գործ է ածուած որպէս հոմանիշ հազարապետութեան եւ ուրեմն հարկահաւաքի իմաստով:

Նոյն հեղինակը հազարապետութիւնը հակադրում է սպարապետութեան. մէկի տեսչութեան տակ է գտնւում չինականութիւնը, հարկատու դասը, միւսը տէր է զինուորական ոյժերի, եւ գլուխ ազատ դասի, որի պարտականութիւնը հանդէպ արքայական գահի զինուորական ծառայութիւն էր եւ ուրեմն նրանց այրուձին կազմ եւ պատրաստ պահելը սպարապետի գործն է:

Արդ՝ եթէ Արշակունի թագաւորը առանձին հազարապետ ունէր հարկերը գանձելու համար, նա արքայական տան գիւղերի համար չէր: Այս դէպքում ամէն մի նախարարական տուն պէտք է իր հազարապետն ունենար, ինչ որ անհաւանական է եւ որի մասին ակնարկ չկայ մատենագիրների մօտ: Պետական հազարապետ աւելի լայն շրջանի չինականութեան համար էր: Եթէ միայն արքայական գիւղերի տնտեսութեան հսկիչ լինէր, թագի անկումից յետոյ պիտի վերանար: Այն ինչ հազարապետութեան պաշտօնը մնում է եւ կոչւում է «հազարապետ աշխարհի»: Եղիշէն աւելացնում է՝ «իբրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից», որով հաստատւում է Փաւստոսի խօսքերը թէ հազարապետը հարկատու դասի, աշխարհականութեան, խնամակալն ու հոգածուն էր:

Արշակունեաց անկումից յետոյ պարսիկները նոր աշխարհագիր են անում, հարկերի չափը որոշում եւ նշանակում պարսիկ հազարապետ: Նրանց ժամանակ եւ յետոյ պէտք է ենթադրել որ կար հոծ չինականութիւն, որ մշակում էր իր բաժին հողը որպէս սեփականատէր: Կարող ենք անուանել ազատ չինականութիւն, նրանց գիւղերը vici libri: Մեծամեծ նախարարների, գաւառապետների եւ գործակալների կից Փաւստոս յիշում է «դասապետք չինականաց»: Սրանք վերաբերում են հաւանօրէն այս հողատէր չինականութեան (Դպր. Դ. 51):

Պետական չինականութիւնից զատ է կալուածատիրականը կամ նախարարականը: Կլասիկ հեղինակները մոայլ գոյներով են նկարագրում Իրանի գիւղացիութիւնը:

Ամմիան Մարկելինը հաւատացնում է, որ պարսիկ ազնուականութիւնն անգամ մահուան եւ կեանքի իրաւունք ունէր ստրուկների եւ ժողովրդի վերայ: Հեծելազօրի ետեւից ընթանում էր հետեւակ խուժանը մատնուած մշտական ստրկութեան, addicta perenni servitio, կարծես զինուորական ծառաներ լինէին, calones, (Amm. 23, 6):

Աւելի հին պատմիչ Յուստինը բաժանում է պարթեւ հասարակութիւնը ազատների եւ ստրուկների, liberi եւ servi (տես մեր Հայաստան Յուստինիանի դարում, էջ 385):

Անշուշտ գոյները խտացած են եւ վերաբերում են հաւանօրէն ոչ բոլոր չինականութեան, այլ առաւել իշխանական գիւղացիներին: Սրանք իրօք servi էին: Խուսափում եմ գործածել ճորտ բառը, որը թէեւ հազարամեայ հասակ ունի, բայց մեզ զբաղեցնող շրջանի նկատմամբ շատ նոր բառ է: Հետաքրքրականը հէնց այն է թէ ինչպէս էին կոչում հնում այն ինչ որ հետագայում ճորտ էր ասւում: Բառն ինքնին շատ բան կը պարզէր գիւղացիների դրութեան մասին:

Նոյն Յուստինը պատմում է, որ պարթեւական ազատները սովորութիւն ունէին պատերազմի տանելու իրենց սերվերին, նախապէս ընտելացնում էին նրան զինական արուեստի եւ հեծելութեան:

Կասկած չկայ, որ խօսքը ազատների գիւղացիների մասին է: Հայոց մէջ եւս յիշւում է «ռամիկ այրուձի», «ռամիկսպաս զօրք», որ